

BATAVIA

Frans Grijzenhout, Wieger Velema en Niek Van Sas, red., *Het Bataafse experiment. Politiek en cultuur rond 1800*, Nijmegen, Vantilt, 2013, ISBN 9789460041327, 32.50€

‘A revolution has taken place, the substance of which had been for some time expected, but the forms of which have been infinitely milder than had ever entered the imagination of any man.’ Aan het woord is John Quincy Adams, die als Amerikaans ambassadeur werkzaam was in Den Haag op het einde van de achttiende eeuw. Hij beschrijft treffend het begin van de Bataafs-Franse tijd (1795-1813) – een periode waarin de kosmopolitische waarden van de Franse Revolutie en Verlichting worden geïnternaliseerd in de Bataafse Republiek. Waren de Bataven aan het begin van die periode nog enthousiast over de steun van de Fransen die ze als bevrijders hadden onthaald, dan konden ze nog geen twintig jaar later maar moeilijk hun onvrede onderdrukken over hun zuiderburen die nu als onderdrukkers werden aanzien. Doel van voorliggend boek – dat prachtig is vormgegeven en dat de neerslag bevat van een NWO-project over ‘De eerste Nederlandse democratie. De politieke wereld van de Bataafse Revolutie’ – is deze Bataafs-Franse tijd met een nieuwe onbevangingheid te bestuderen. Vooral de beginperiode krijgt daarbij veel aandacht, omdat ze cruciaal is voor de Nederlandse staats- en natievorming.

De revolutie van 1795 was, zoals Adams enigszins verbaasd vaststelde, een milde revolutie. Patriotten in eigen land gesteund door buitenlandse patriotten en ballingen in Frankrijk spanden zich in om Frankrijk hun land te laten bevrijden. De Franse revolutionaire idealen werden overgenomen. De Bataven werden in ruil voor riante geldelijke steun de facto een satellietstaat. Ze dachten na over de manier waarop ze hun staatsbestel konden hervormen. Unitaristen, federalisten en pragmatici kwamen elk met een eigen visie die vooral verschilde qua tactiek eerder dan inhoud. In 1796 werd een Nationale Vergadering in het leven geroepen om een nieuwe grondwet op te stellen. Maar daar bleek het congres niet toe in staat. Er volgde een staatsgreep op 22 januari 1798 die een hoogtepunt vormde in de Nederlandse staatsvorming, omdat ‘die van de voormalige Zeven Provinciën voorgoed een eenheidsstaat maakte’ (18). In de historiografie is deze tijdspanne – en bij uitbreiding de hele Bataafs-Franse periode – lange tijd verwaarloosd en later enigszins stiefmoederlijk behandeld. Volledig onterecht volgens de uitgevers, ‘want in de periode 1795-1813 werd het fundament gelegd voor het moderne Nederland, zowel wat betreft politieke orde als qua nationale identiteit’ (25).

Zoals de ondertitel van het boek duidelijk aangeeft, hebben de samenstellers en auteurs gekozen voor een politiek-culturele benadering met uitgebreide aandacht voor symbolen, rituelen en retoriek. Het resultaat is een

collectie frisse essays die elk afzonderlijk en gezamenlijk een indringend beeld schetsen van deze fascinerende periode, waarin Frankrijk tegelijkertijd aantrekkingspool en verguisd model is. Zo de Bataafs-Franse tijd al enige bekendheid genoot, dan was dat vooral bij juristen. Dit is immers de tijd van de codificatie van het rechtsstelsel. Er wordt komaf gemaakt met de grote verscheidenheid aan rechtsregels en er worden uniforme wetboeken ingevoerd. Maar hoezeer men ook streeft naar het vastleggen van fundamentele rechten in de overtuiging van het universalisme van het recht, toch is dit ook een tijd waarin de nauwe band met de nationale identiteit wordt benadrukt – een element dat dan weer lange tijd onderbelicht is gebleven. Aan de dominantie van het Romeinse recht – dat naast het plaatselijke recht zo lang zo'n belangrijke rol vervulde – komt nu een einde. Deze evolutie wordt nog versterkt door de bewuste uitbouw van een nationale identiteit in deze fase van de Nederlandse natie- en staatsvorming. Naast de codificatie van het recht was ook de scheiding van kerk en staat goed bekend. Maar minder geweten was welke betekenis de gelijkberechtiging van alle burgers van alle gezindten had voor de maatschappij als geheel. Een interessante kijk hierop bieden de debatten die werden gehouden op de Nationale Vergadering, waarvan haast letterlijke verslagen bewaard zijn gebleven.

Vaak wordt aangevoerd dat met de Bataafse Revolutie de democratie haar intrede deed in 'Nederland'. In dat opzicht is het eerste hoofdstuk over republikeinse democratie zeer verhelderend. Het laat duidelijk zien dat conceptuele verwarring heerst. Republikeinse participatie staat op gespannen voet met democratische representatie. De vraag dringt zich op of een federatie dan wel een eenheidsstaat is gewenst. De uniciteit van deze periode bestaat erin dat intellectuelen erin slaagden oude republikeinse ideeën en waarden aan te passen aan de moderne tijd en te integreren in het nieuwe politieke bestel. Deze intellectuelen denken ook heel bewust na over de verhouding van de klassieke burgerdeugden en de typisch Bataafse commerciële ingesteldheid – een discussie die 150 jaar eerder ook werd gevoerd in het kader van de toenmalige debatten over de Bataafse Republiek. Het zou een mooi extraatje geweest zijn deze vergelijking een plaats gegeven te hebben in de bundel, niet alleen wat de commercie betreft (klopt het dat nu voor het eerst serieuze twijfel ontstaat over de verenigbaarheid van koophandel en republikeinse vrijheid?), maar ook meer algemeen. Wat heeft de Bataafse Republiek van een Grotius en van de gebroeders De la Court gemeen met deze Bataafs-Franse Republiek?

Grote vernieuwing was uiteraard de oprichting van een eenheidsstaat en de inrichting van een rechtsstaat – twee verwezenlijkingen van blijvende duur. Het was een tijd van mogelijkheden met satire en plaats voor de publieke intellectueel die zich onder meer dankzij de volle ontplooiing van een nieuw medium, het tijdschrift, een grote plaats kon toe-eigenen in de ontlukende publieke ruimte. Maar het was ook een tijd waarin hardnekkige opvattingen eenvoudigweg vastgeroest bleken. Hoewel iedereen van nature gelijk was, bleven vrouwen minder gelijk dan mannen. Ondanks de verdere opwaardering van het

moederschap bleef de vrouw verstoken van burgerrechten. Ze diende algemene publieke doeleinden via de omweg van haar inzet in het private leven. Dergelijke vraagstukken hielden ook de revolutionairen in het buitenland bezig. Maar zoals heel helder betoogd in het hoofdstuk over de zogenaamde zusterrepublieken had elke republiek haar eigen besognes en was ze vooral met zichzelf bezig – ook de Bataafse. Dat ze in unieke omstandigheden leefden, is een besef dat pas later – rond 1850 – ontstond en waarnaar ze met enige nostalgie terugkeken.

Erik DE BOM (Leuven)

TIJD

Rüdiger Safranski, *Tijd. Hoe tijd en mens elkaar beïnvloeden*, Vertaling Mark Wildschut, Amsterdam/Antwerpen, Atlas Contact, 2016, 218 p., ISBN 9789045031262, 21.99€

Wat betekent ‘tijd’ voor de mens? Het is een vraag die de filosofie reeds eeuwenlang bezighoudt. Ook Rüdiger Safranski neemt haar als uitgangspunt voor zijn huidig filosofisch onderzoek. Bekend van gewaardeerde biografieën over onder andere Heidegger, Goethe, Schiller, Schopenhauer en Nietzsche, toont *Tijd* (2016) Safranski’s kunde om evenzeer over grote filosofische thema’s te schrijven. Eerder nam hij het kwaad en de vrijheid (2003) voor zijn rekening, en nu dus de tijd. Dit alles doet hij in lijn van de Duitse denkers die hem intrigeren en inspireren, weliswaar, en die hij daarom ook in *Tijd* regelmatig ten tonele opvoert.

Waarom is het zo belangrijk om het filosofische debat rond tijd opnieuw te openen? Voor Safranski vertrekt dit vanuit een metafysica-kritische cultuurdiagnose. Technologische vernuftigheden hebben ervoor gezorgd dat de mens in staat is de tijd in grote mate te beheersen, en dus te controleren, maar, zo stelt hij - niet zonder daar een welbepaalde prijs voor te betalen. ‘We leven vandaag de dag onder een strikt tijdregime. Stipte werktijden, krap bemeten vrije tijd en strak ingeplande tijd voor scholing en ontwikkeling. [...] Het individu voelt zich in zelfopgelegde en door anderen opgelegde tijdschema’s gevangen. Daardoor is men genoodzaakt steeds aan tijd te denken, hoe je hem optimaal benut, waar je tijd kunt besparen, of je iemand tijd mag geven.’ (89) Kortom, we boeten in op de kwaliteit van onze ervaringen omdat we niet langer de tijd nemen deze zorgvuldig te verwerken. De moderne mens is constant met tijd bezig, maar denkt er niet bewust over na. Daarom vindt Safranski dat aandacht en bezinning een eigen plaats dienen te bekleden in onze moderne communicatiemaatschappij. *Tijd*